

NAGLIS KARDELIS

Išvydę Vydūną

Vaclovas Bagdonavičius, Aušra Martišiūtė-Linartienė, *Vydūnas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, 727 p. ISBN 978-5-420-01796-8.

Kai ateina nelengvi laikai ir ateities horizontas pritemsta, tauta gręžiasi į didžiuosius savo Mokytojus. Vienas iš jų – Vydūnas, kurio skvarbus vizionieriškas žvilgsnis dvasinės šviesos spinduliu skrodžia ūkanotos ateities tolius, parodydamas mums vilties ir tikrumo salas chaotiškos egzistencijos vandenyse. Kartu su Vydūnu žvelgdami į ateitį jo pranašiško žvilgsnio kryptimi, mes ne tik regime aštriau ir matome toliau, bet ir išvystame tai, ko galbūt nepajėgtume įžvelgti vien savo pačių jėgomis. O svarbiausia – žvelgdami į ateities tolius Vydūno žvilgsnio kryptimi mes neprarandame gebėjimo matyti pasaulio akiračius ir laiko horizontus savo pačių akimis, neišsižadame individualaus, asmeniško ir autentiško savo pačių žvilgsnio. Šiais netikrumo ir dvasinio pasimetimo laikais Vydūnas mums rodo kilnios, garbingos ir harmoningos egzistencijos kryptį, savo paties gyvenimo ir mąstymo pavyzdžiu įtikindamas, kad įsipareigodami tautai mes neišduodame savo, kaip paskirų asmenų, laisvės, nepriklausomybės ir substancinio individualumo, o įsipareigodami visai žmonijai kaip tautą pranokstančiai bendrijai neprarandame nei savo tautinės tapatybės, nei savo kaip paskirų individų laisvės.

Išdrįsę pažvelgti į pasaulį ir save pačius Vydūno žvilgsniu mes išmokstame gyventi taikoje su savimi, savo tauta ir visu pasauliu, išvengdami ir saviniekos, ir perdėto savęs sureikšminimo. Užtuot mus slėgęs, Vydūno autoritetas mus ugdo ir augina, taip mums primindamas ir patvirtindamas pirmąją autentišką lotyniško žodžio *auctoritas* reikšmę. Vydūnas savo pavyzdžiu – pačia auginančia savo autoriteto jėga – geba į mus kreiptis taip, kad mes, net suvokę savo mažumą ir menkumą šio dvasios milžino akivaizdoje, baugščiai nesusigūžiame, bet išdrįstame matuoti savo dvasios ūgį Vydūno ūgio mastu ir taip pamažu pradedame augti patys. Vydūno darbai ir jo asmenybė atskleidžia, kokie neteisūs

yra kalbantieji apie visuotinę autoritetų krizę: jei ir įmanoma apie tokią krizę kalbėti, tai ne pačių autoritetų, o veikiau visuomenės, iš puikybės atsisakančios pripažinti bet kokius autoritetus.

Vydūnas yra itin aktualus mums, šiuolaikiniams žmonėms, nuolat gundomiems regėti tikrovę be atspalvių ir pustonių, skirstyti žmones į draugus ir priešus, kariauti absurdiškus kultūros karus, radikaliai poliarizuotis pasaulėžiūros ir politinių pažiūrų atžvilgiu – tapatintis arba su mankurto kosmopolito, arba su kitataučiams nepakantaus nacionalisto pozicija. Vydūno filosofija ir grožinė kūryba, atsiskleisdamos kaip autentiškos lietuvių pasaulėjautos ir kosmiškai plataus universalistinio mąstymo įsikūnijimas tuo pat metu, yra ne tik puikus paliudijimas, kad lietuviškoji ir europinė – ar net lietuviškoji ir pasaulinė – tapatybė yra visiškai suderinamos, bet ir priminimas, jog tik aukšta dvasinė kultūra ir aukščiausias etinio sąmoningumo lygmuo yra šios skirtingų tapatybės formų dermės pagrindas.

Žvelgdami į pasaulį kartu su Vydūnu mes galime regėti labai toli ir išvysti nepaprastai daug. Bet kad pajėgtume taip žvelgti, visų pirma privalome *išvysti patį Vydūną*.

O tai nėra lengva – išvysti tikrąjį Vydūno asmenybės, jo filosofijos, grožinės kūrybos, visuomeninės veiklos ir visų jo nuveiktų praktinių darbų *veidą*. Sakytume, Vydūno veidas yra tiek spindulingas, kad mes lengviau išvelgiame ne jo bruožus, o tai, ką nušviečia šio veido šviesa.

Jei Vydūną vertintume tik kaip grynąjį mąstytoją – kaip graikiško pavyzdžio filosofą teoretiką, – jo filosofija galėtų pasirodyti kiek eklektiška, stokojanti originalumo, teminio vientisumo, kritinės refleksijos, griežto analitinio pagrindimo ir kieto, aiškiai sučiuopiamo bei visą mąstymą persmelkiančio autorinės minties branduolio. Kita vertus, jei Vydūną vertintume tik kaip grynąjį žodžio menininką – kaip grynosios grožinės literatūros atstovą, – dramatinė Vydūno kūryba galėtų atrodyti stokojanti dramatinės įtampos, ypač išorinio veiksmo dinamikos, taip pat meninės raiškos subtilumo, būdingo talentingiausių žodžio meistrų kūriniais.

Ir vis dėlto Vydūno fenomenas yra nepaprastai ryškus, išskirtinis visoje lietuvių kultūroje, o jo statusas – neginčijamas. Svarba nacionalinei kultūrai Vydūną galbūt pranoksta tik Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, nors, galimas daiktas, šių kultūros titanų apskritai neįmanoma palyginti – tai lyg nepalyginami, nebendramačiai dydžiai, nepaisant to, kad juos – du didžiuosius lietuvių

vizionierius ar net pranašus – galėtume laikyti giminingomis sielomis, dvasios broliais. Turėdami galvoje išskirtinį Vydūno autoritetą ir charizmą, milžinišką jo įtaką kuriantis Lietuvos valstybei ir vėliau jai vystantis, taip pat šio tautos patriarcho reikšmę visuomeniniam lietuvių tautos gyvenimui ir visai nacionalinei kultūrai, turime pripažinti, jog nei skyrium paimta filosofinė Vydūno kūryba, nei skyrium paimta dramatinė jo kūryba, nei kuri nors kita skyrium paimta daugiabriaunio Vydūno fenomeno briauna nėra pajėgi išsemti bei paaiškinti šios titaniškos asmenybės masto ar įminti jos dvasinės galios paslapties.

Išvysti Vydūną – tinkamai suvokti Vydūno fenomeno prigimtį – įmanoma tik kontempliuojant šį fenomeną kompleksiskai, iš įvairių požiūrio taškų – žvelgiant tiek į kiekvieną šio daugiabriaunio fenomeno briauną per viso fenomeno, kaip visumos, prizmę, tiek į visą šį fenomeną per kiekvienos paskiros jo briaunos optiką. Kitaip tariant, į bet kurią Vydūno dvasinio palikimo dalį privalome žvelgti iš viso jo palikimo, kaip visumos, požiūrio taško, o į visą šį palikimą, kaip visumą, – iš bet kurios jį sudarančios dalies perspektyvos. Vydūno fenomeno slėpinį galime bent iš dalies suvokti tik pasitelkę hermeneutinę priegią, kai visumą aiškiname remdamiesi dalimis, o bet kurią paskirą visumos dalį – remdamiesi visa visuma.

Antai mėgindami suvokti Vydūno filosofinės kūrybos vietą visame jo kūrybinio palikimo kontekste, privalome ją tyrinėti ne tik grynosios filosofijos, atsietos nuo kitų kultūros pavidalų, kontekste, bet ir atsižvelgdami į visas kitas Vydūno kūrybos – bei apskritai visos teorinės ir praktinės jo veiklos – rūšis bei formas. Ypač Vydūno dramaturgija leidžia geriau suvokti kai kuriuos savitus filosofinės jo kūrybos aspektus, kurie neatsiskleistų žvelgiant tik per grynosios filosofijos kontekstų prizmę. Savo ruožtu, siekdami suprasti Vydūno dramatinės kūrybos reikšmę visame jo kūrybinio palikimo kontekste, negalime apsiriboti tik grožinės kūrybos akiračiu – supratimo pastanga turi įtraukti ir Vydūno filosofijos bei kitų šio kūrėjo teorinės bei praktinės veiklos formų analizę.

Dar labiau apibendrinami galime teigti, kad filosofinių Vydūno teorijų ir meninės jo kūrybos nepajėgtume suvokti be atožvalgos į visuomeninę jo veiklą, o pastarosios motyvų ir aplinkybių – neišaiškinę jos sąsajų su teorinėmis Vydūno nuostatomis ir kūrybiniu jo palikimu. Jei visą teorinę, praktinę ir kūrybinę Vydūno veiklą suvoktume kaip iš tam tikrų dalių sudarytą visumą, galėtume teigti, kad ši visuma visada iškyla kaip šis tas gerokai daugiau nei paprasta jos dalių suma.

Tad net jei nelaikome Vydūno genialiu mąstytoju ar genialiu menininku, vis tiek privalome pripažinti, kad jo filosofinė bei dramatinė kūryba ir yra būtent tos dalys, kurių holistinė sąveika bendrame Vydūno kūrybos ir viso jo gyvenimo kontekste ir nulemia šio dvasios titano, kaip paskirus savo kūrybos sandus integruojančio kūrėjo, visuminį – integralų – genialumą.

Filosofija ir drama, filosofija ir teatras yra fenomenai, kurių prigimtis jau savaime turi nemažai sąlyčio taškų, bet būtent Vydūno kūryboje – tiek filosofinėje, tiek dramatinėje – ši prigimtinė filosofijos ir dramos bendrystė atsiskleidžia itin ryškiai. Filosofija dar nuo senovės graikų laikų yra suvokiama visų pirma kaip *teorija*, kitaip tariant, kaip *žiūra* (gr. *theōria* „žiūra (kaip procesas); teorija (kaip žiūros rezultatas“)), o tos pačios šaknies žodžių *teorija* ir *teatras* – (gr. *theatron* „(spektaklio) stebėjimo vieta“) giminybę atskleidžia jų bendra kilmė iš graikiško veiksmožodžio *theomai* „žiūriu, stebiu“. Senovės Graikijoje teorais buvo vadinami specialią religinę ir diplomatinę funkciją vykdantys polio pareigūnai, oficialiai siunčiami į kitus polius stebėti iškilmingų religinių apeigų, rengiamų per dievams skirtas šventes, o vėliau šiuo žodžiu galėjo būti įvardijami ir mąstymo slėpinių stebėtojai bei idėjų kontempliuotojai – filosofai.

Turint omenyje žodžio *teorija* etimologiją, filosofą teorą galima įsivaizduoti ir kaip visos tikrovės – lyg visa apimančios kosminio teatro scenos – stebėtoją: filosofinis teoras į visą prieš jo akis atsiveriančią tikrovę žvelgia kaip į teatro sceną, tačiau tai, kas joje vyksta, yra tikra, nesuvidinta. Vydūną, kurio vardas (kūrybinis slapyvardis) yra tos pačios šaknies kaip lietuviški žodžiai *veidas*, *vaizdas*, iš-*vydo*, taip pat graikiški žodžiai *eidos* „(regimas ar mąstomas) pavidalas, rūšis, eidas“, *idea* „(regimas ar mąstomas) pavidalas, rūšis, idėja“, *eidon* „išvydau“, galime įsivaizduoti kaip filosofą teorą, *veidu* atsigręžusį į visos tikrovės teatro sceną – išžiūrintį ne tik į erdvės ir laiko tolius, kuriuose jis pranašišškai įžvelgia ateities įvykius, bet ir į amžinybę, kurioje plevena platoniškosios *idėjos*, platoniškieji *eidai* – tik proto akimis regimi amžinųjų esinių „veidai“. Tačiau tai, kas vyksta tikrovės teatro scenoje, Vydūnas regi ne kaip paprastą vaizdą, o kaip *kosminę dramą* – dramatišką gėrio ir blogio, kilnumo ir niekšybės kovą.

Prisiminus šias prigimtines sąsajas tarp filosofijos ir teatro, filosofijos ir dramos, nesunku suvokti, kodėl Vydūno filosofija mums rodo tokia teatrališka ir dramatiška, o jo dramos – tokios filosofiškos

Visų pirma, pranašiskų savo, kaip filosofo teoro, vizijų Vydūnas niekada nepalieka tik paprasčiausiai įžvelgtų, steriliai pamąstytų lyg dramblio kaulo bokšte –

jis siekia jas įkūnyti realiame gyvenime, realizuoti praktiškai. Visa konkrečiuose mąstytojo tekstuose atsiskleidžianti Vydūno filosofija, nors ir nestokodama teorinio gelmens, yra sumanyta kaip *praktinės filosofijos* projektas, kuriuo siekiama ugdyti ir šviesti plačiąją visuomenę, ypač jaunimą. Tad Vydūno filosofija yra dramatiška ne tik ta prasme, kad joje apmąstoma dramatiška gėrio ir blogio pradų kova, bet ir dramatinio filosofinės minties perkėlimo į čia ir dabar vykstantį *veiksmą* prasme: atkreipkime dėmesį į tai, kad graikiškas daiktavardis *drama* (gen. *dramatos*), reiškiantis (draminį) *veiksmą*, yra padarytas iš veiksmažodžio *draō* „darau“, o šis savo ruožtu yra bendrašaknis lietuviškajam veiksmažodžiui *daryti*. Net nepakeisdami žodžio šaknies graikišką daiktavardį *drama* galėtume versti lietuvišku atitikmeniu *darymas* (tiek proceso, tiek rezultato reikšme), tačiau šį *darymą* suvokdami būtent kaip *veiksno* (gr. *praxis* prasme) *atlikimą*, o ne kaip artefakto padarymą, pagaminimą (gr. *poiēsis* ar *ergasia* prasme).

Skirtumą tarp epo ir dramos graikų literatūros tradicijoje lėmė tai, kad epas buvo suvokiamas kaip kadaise vykusio veiksmo atpasakojimas, o drama – kaip čia ir dabar *atliekamas veiksmas*, idealiu atveju visiškai sutampantis su sinchronine menine jo realizacija – atliekamo veiksmo *vaidinimu* teatro scenoje (veiksno atlikimas tikrovėje ir jo suvaidinimas teatre buvo suvokiami kaip tas pats dalykas – arba, dar tiksliau tariant, buvo laikoma, jog teatro paskirtis – kurti tobulą iliuziją, jog tai yra tas pats dalykas).

Tad remdamiesi ką tik pateiktu dramos apibūdinimu galėtume tvirtinti, jog Vydūnas bet kurią filosofinę savo mintį, bet kurią teorinę savo viziją siekė dramatiškai *įveiksminti*, paversdamas ją savo tekstų skaitytojų ir savo statomų teatro spektaklių žiūrovų dvasinio ugdymo įrankiu.

Žvelgiant iš kitos pusės – mąstant apie Vydūno dramų *filosofiškumą* – nesunku matyti, kad tiek turiniu, tiek pačia savo forma draminiai Vydūno kūriniai yra istorinės ir sykiu filosofinės dramos, o ne kasdienės ar juo labiau buitinės tematikos pjesės. Vydūno dramoms būdingas labiau vidinis nei išorinis veiksmas, kitaip tariant, jose skleidžiasi veikiau minties, jausmo ir valios nei įprasto fizinio veiksmo drama – šiuo atžvilgiu Vydūno pjesės šiek tiek panašios net į Platono dialogus, kuriems būdinga minties drama ir kurių herojai „atlieka“ polemiską dramatinį veiksmą pačiu savo dėstomų minčių judėjimu. Kontempliacinį, introspekcinį, o sykiu ir filosofinį Vydūno dramų pobūdį lemia tai, kad jų veiksmas labai dažnai vyksta ne išorinėje, o vidinėje erdvėje – Vydūno dramų herojai išgyvena siautulingas dvasios kovas savo viduje, savo

sielos gelmėse, nors, be abejo, šios dvasinės kovos neretai perkeliamos ir į išorinio veiksmo plotmę.

Vydūno dramų filosofiskumą dar labiau išryškina pranašiškos autoriaus vizijos, meniškai perteiktos perkeliančios jas į herojų vaizduotę, mąstymą ir žodžius; kilnios, didingos, didžiadvasiškos, o neretai ir filosofinę gelmę įgyjančios herojų mintys; etinės kolizijos, istorinių išbandymų akivaizdoje verčiančios dramų herojus lemtingai apsispręsti už gėrį ar blogį; universalūs, archetipiniai egzistencialiai iššūkiai, kuriuos mirtingajam tenka atremti kartu su konkreto istorinio laiko tėkmės atnešamais išmėginimais.

Faktas, kad Vydūnas pats pastatė beveik visas savo dramas, atskleidžia tai, jog antikinę dramų prigimtį savo kūryboje jis įkūnijo iki pačios jos galimybių ribos: savo dramas pastatydamas teatro scenoje, Vydūnas pats *praktiškai įveikino* kūrinį, kurių pati prigimtis, pati literatūrinė esmė kyla iš *veiksmo* stichijos. Ne tik konkrečių savo dramų herojus, bet ir pačias savo dramas – lyg dramų herojus – privertęs „vaidinti“ jau ne tik įprastoje teatro scenoje, bet ir savo režisuotame visuomeninio ir politinio gyvenimo spektaklyje, trukusiame visą kūrėjo gyvenimą, Vydūnas atsiskleidė ir kaip neprilygstamai veiklus bei charizmatiškas tautos dvasios ugdytojas, ir kaip rafinuotas politinio veiksmo meistras. O kartu – kaip hiperdramaturgas ar metadramaturgas, patį savo gyvenimą su visomis kūrybinėmis jo apraiškomis surežisavęs ir suvaidinęs lyg milžiniško tikrovės teatro scenoje.

Ką tik aptartos sąsajos leidžia įžvelgti, kad jėgų savo visuomeninei ir politinei veiklai Vydūnas sėmėsi iš to paties šaltinio, kuris kildino bei motyvavo ir visą filosofinę bei dramatinę jo kūrybą. Ši išvada svarbi siekiant suvokti ne tik fenomenalaus jo asmenybės integralumo laipsnį, bet ir neįtikėtiną visos jo kūrybos vientisumo mastą bei holistinį jos pobūdį.

Tad net jei nelaikytume Vydūno genialiu filosofu ar dramaturgu, jį vis dėlto galėtume laikyti genialiu viso savo gyvenimo ir visos daugiabriaunės kūrybinės savo veiklos režisieriumi.

Apie Vydūną parašyta nemažai vertingų knygų ir straipsnių, kurių autoriai yra įvairiais atžvilgiais tyrinėję šio lietuvių tautos patriarcho palikimą ir savitai interpretavę Vydūno mintį. Bet neseniai sulaukėme knygos, kurios autoriai – drįstu teigti – yra *Vydūną išvydę*. Išvydę būtent ta prasme, apie kurią kalbėjau pirmojoje šios recenzijos dalyje.

Vaclovo Bagdonavičiaus ir Aušros Martišiūtės-Linartienės monografija *Vydūnas*, 2017 m. išleista Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro, mano galva, yra aukščiausia viršukalnė, nuo kurios kada nors buvo žvalgomi Vydūno fenomeno horizontai. Tai, ką šios knygos autoriai išvydo ir parodė skaitytojui, iš esmės keičia mūsų supratimą apie didžiojo lietuvių tautos šviesulio gyvenimą ir kūrybą. Nėra jokių abejonių, kad šis įspūdingas veikalas ateityje taps neginčijama vydūnistikos klasika, Vydūno tyrimų etalonu.

Ši monografija – tai organiškai vientisas triptichas, kuriame randame ne tik daug vertingos (taip pat ir anksčiau neskelbtos) informacijos apie Vydūno asmenybę, gyvenimą ir kūrybą, bet ir – pirmą kartą vydūnistikos istorijoje – tokią išsamią filosofinės ir draminės Vydūno kūrybos analizę, sistemiškai pateiktą tame pačiame veikale. Pirmojoje šios recenzijos dalyje pateikiau argumentų, kodėl visa daugiabriaunė Vydūno kūryba negali būti suvokta be atožvalgos į visuomeninę jo veiklą, filosofinę jo kūrybą – skyrium nuo jo dramaturgijos, o ši – nesuvokiant ir neįvertinant filosofinių dramaturgo idėjų. Esu įsitikinęs, kad panašiais argumentais rėmėsi ir šios monografijos autoriai, iškėlę sau tikslą parašyti veikalą, kuriame sistemiškai, konsoliduotu pavidalu būtų ištirta ir interpretuota *visa* Vydūno kūryba, ypač jo filosofija ir dramaturgija kaip du svarbiausi jo kūrybinio palikimo dėmenys.

Dvi pirmosios monografijos dalys parašytos profesoriaus Vaclovo Bagdonavičiaus: pirmojoje aptariamas Vydūno gyvenimo ir veiklos kelias, o antrojoje pristatoma mąstytojo filosofijos idėjų sistema. Trečiojoje monografijos dalyje, kurios autorė – profesorė Aušra Martišiūtė-Linartienė, – įvairiais atžvilgiais analizuojama Vydūno dramaturgija. Turint omenyje jau paminėtas sąsajas tarp Vydūno gyvenimo ir jo kūrybos, taip pat konceptualias jungtis tarp jo filosofijos ir dramaturgijos, nesunku įžvelgti, kad visos trys veikalo dalys logiškai išplaukia viena iš kitos, pratęsdamos ir papildydamos ankstesnėse dalyse išdėstytas mintis. Mano požiūriu, ši monografija yra ne mažiau vientisa – nepaisant temų ir skirtingų teorinių aspektų įvairovės – nei pats joje analizuojamas daugiabriaunis ir daugialypis Vydūno fenomenas.

Aukščiausią mokslinį veikalo lygį, išliekamąją jo vertę ir svarbą nacionalinei kultūrai lemia jau vien tai, kad jo autoriai – iškiliausi Vydūno asmenybės ir jo palikimo tyrėjai Lietuvoje: profesorė Aušra Martišiūtė-Linartienė yra geriausia Vydūno dramaturgijos žinovė, ne tik įžvalgiai interpretuojanti jo dramas gryniosios literatūros požiūriu, bet ir profesionaliai atskleidžianti plačius kultūrinius

jų kontekstus, o profesorius Vaclovas Bagdonavičius visą savo gyvenimą iki pat netikėto išėjimo anapilin šiemet, Vydūno gimimo dieną, mūsų visų buvo pripažįstamas kaip netituluotas Vydūno vietininkas žemėje, jo dvasios įpėdinis – ar net gyvas jos įsikūnijimas – ir neformalus jo dvasinio palikimo sergėtojas.

Pirmojoje monografijos dalyje išsamiai aprašomi Vydūno vaikystės ir paauglystės metai, darbas, studijos ir mokslai iki I pasaulinio karo, veikla šio karo metu ir tarpukariu, taip pat paskutinis filosofo gyvenimo ir kūrybos dešimtmetis. Šioje dalyje itin daug dėmesio skiriama pedagoginei ir švietėjiškai Vydūno veiklai, pristatomas kultūrinis Mažosios Lietuvos gyvenimas, idėjiniai ir asmeniniai Vydūno ryšiai su kitomis iškilomis Mažosios ir Didžiosios Lietuvos asmenybėmis (Jurgiu Zauerveinu, Martynu Jankumi, Jonu Basanavičiumi), Vydūno sąsajos su Vilniumi, mąstytojo požiūris į nepriklausomą Lietuvą, lietuvių ir vokiečių septynių šimtmečių istorijos vertinimai.

Autorius pabrėžia Vydūno charakterio tvirtumą, asmenybės kilnumą, šventą pasiaukojimą kiekvienam artimam žmogui, savo tautai ir visai žmonijai, neįtikėtiną darbštumą, veiklumą ir iniciatyvumą, gebėjimą išverti sunkiausius jo daliai tekusius išbandymus neprarandant vilties ir spinduliuojant vilties šviesą kitiems. Pirmojoje veikalo dalyje daug dėmesio skiriama pedagoginei tautos šviesulio veiklai: autorius parodo, kad Vydūnas, nuo jaunų dienų suvokdamas savo misiją tautai, ypač tautos jaunimui, savo gyvenimo projektą kūrė bei realizavo kaip pavyzdį – kaip etaloninį modelį – kiekvienam jaunam Lietuvos žmogui.

Antrojoje veikalo dalyje, skirtoje filosofinių Vydūnų pažiūrų analizei, aptariamos klasikinės indų filosofijos, gandizmo, teosofijos bei antroposofijos, taip pat senovės graikų ir idealistinės vokiečių filosofijos įtakos Vydūnui. Autorius pateikia įdomių įžvalgų apie išradingus, neretai sunkiai išsprendžiamo konflikto ženklų pažymėtus Vydūno bandymus derinti krikščionybės poziciją su senojo baltų tikėjimo bei tradicinės indų religijos nuostatomis, mąstytojo pastangą lietuviškosios tapatybės paieškas bei stiprinimą sieti su aukščiausių humanistinio universalizmo idealų siekiu ir mėginimais juos įkūnyti tautos gyvenime.

Šioje monografijos dalyje ne kartą pabrėžiamas sintetinis, neretai kiek eklektiškas Vydūno filosofijos pobūdis, atkreipiant dėmesį į tai, kad mąstytojas nè nesistengė būti itin originalus – ši Vydūno nenorą akiai vaikyti originalumo filosofijoje gražiai atskleidžia antrosios dalies antraštėje perteikta mąstytojo citata: „Neteikiu visai naujų, grynai savų pažinimų“. Parodoma, kad pačią filosofiją Vydūnas suvokė labiau kaip praktinį nei teorinį projektą – kaip idėjo-

mis ir mąstymu grįstą žmogiškumo esmės kultivavimą, o ne kaip savitiksles grynojo intelekto pratybas. Autorius, remdamasis Vydūno tekstais, įtikinamai argumentuoja, kad filosofiją lietuvių mąstytojas suvokė kaip neatskiriamą visos kultūros dalį, nuolat paliudydamas filosofijos giminybę religijai ir menui. Skyrium verta paminėti ir antrojoje dalyje aptariamą Vydūno požiūrį į kalbos reikšmę asmens ir tautos būčiai. Nors kai kurie antrosios dalies skyriai parengti remiantis autoriaus anksčiau publikuotais tekstais, monografijoje jie sukomponuoti į naują labai įtaigią ir logiškai nuoseklią visumą, kurioje suskamba naujais prasminiais akcentais.

Trečiojoje monografijos dalyje įvairiais aspektais atskleidžiamas Vydūno dramaturgijos savitumas. Šios dalies autorė įtikinamai parodo, kad Vydūno drama – tai veikiau vidinio nei išorinio veiksmo drama, kurios estetinei prigimčiai suvokti yra itin svarbi vizijos poetika: idėjinis Vydūno, kaip dramų kūrėjo, ir jo dramų herojų vizionieriškumas, užuot buvęs svarbus tik dramų turiniui, į draminius kūrinius meniškai įaudžiamas taip, kad tampa reikšmingu pačios poetinės jų formos elementu.

Pratęsdamas autorės svarstymus apie *vidinį veiksma* Vydūno dramose, norėčiau, pasitelkdamas analogiją, atkreipti dėmesį į *vidinį judesį*, būdingą kai kurioms senovės graikų skulptūroms: jose žmonių kūnai vaizduojami dar nejudantys, bet tuo pat metu visa savo laikysena rodantys, kad jie jau pasiruošę judėti ir tuoj tuoj pajudės iš vietos ar atliks kokį kitą judesį. Jei Vydūno dramoms įsivaizduotume kaip skulptūras, tik nukaltas ne erdvėje, o laike – ypač *sielos* laike, – galėtume teigti, kad jose vykstantis vidinis veiksmas yra tartum vidinis tų laikiškųjų skulptūrų judesys.

Būtent Vydūno dramoms būdingo vidinio veiksmo intensyvumas ir išjudina ne tik pačių dramų herojų, bet ir dramų skaitytojų ar žiūrovų sielas, sukurdamas tik šioms dramoms būdingą emocinę bei intelektualinę intrigą. Skyrium verta atkreipti dėmesį į ketvirtąjį šios dalies skyrių („Ritualo drama“), kuriame autorė analizuoja ritualinius ir sakralinius Vydūno dramų elementus, be kita ko, parodydama akivaizdžias sąsajas su antikinėmis dramomis. Ne mažiau įdomūs ir autorės svarstymai apie tautosakos panaudojimą draminiuose Vydūno kūriniuose, jiems būdingus ekspresionizmo bruožus, taip pat vydūniškąją teatro viziją.

Monografijos vertę didina ir daugybė retų fotografijų, laiškų bei rankraščių fragmentų faksimilių. Kaip visada nepriekaištingas meninis knygos dailininko

Roko Gelažiaus, sukūrusio aristokratiško kolorito knygos viršelį, skonis kiekvieną šios solidžios monografijos egzempliorių pavertė tobulu meniniu artefaktu.

Vaclovas Bagdonavičius ir Aušra Martišiūtė-Linartienė, *išvydę Vydūną*, kviečia ir mus jį išvysti – idant vėliau mes visi pajėgtume žvelgti į ateitį Vydūno žvilgsnio kryptimi...